

МІЖ ЦАРСТВОМ НЕОБХІДНОСТІ І ЦАРСТВОМ ІМОВІРНОСТІ: НАРАДИ, РІШЕННЯ, ПРОЦЕДУРИ

У статті з огляду на категорії «необхідність», «імовірність» і «можливість», а також на тлі традиційного для класичної риторики мистецтва нарад і принципів класифікації проблем сформульовано правила прийняття ефективних дорадчих рішень і загальні правила процедури.

Ключові слова: необхідність, імовірність, можливість, риторика, комунікація, нарада, проблема (питання), рішення, процедура.

Преамбула

Одні кажуть, що... для богів ми – наче мухи, котрих б'ють хлопчачи літнім днем, інші кажуть, навпаки, що пір'їнки горобець не зронить, якщо Бог не зачепить його пальцем

Т. Уайлдер
[11, с. 19]

Отче – стережи-но свої «чому»!

Е. Дікінсон
[2, с. 437]

Увесь Усесвіт – кумедна штука. Полярна зоря, яку ви шойно спозирали, знаходиться на відстані чотирьохсот сімдесяти світлових років від Землі. Це означає, що ми бачимо світло, яке зірка випромінювала на початку шістнадцятого століття, і йому знадобилося замалим не п'ять віків, аби дійти до нас

А. Перес-Реверте
[5, с. 426]

Отже, ми живемо у світі необхідності, де від нас нічого не залежить, чи у світі випадковості, де... де, власне, від нас теж нічого не залежить? Або інакше: ми живемо у світі ймовірності, який іще невідомо коли і як фактично втілиться, чи у світі можливості, який невідомо як і ким по суті обґрунтований? А можливо, світ, який ми фактично спостерігаємо, насправді є світом минулого, яке ми реально вже не в змозі змінити?

Де ми? Хто ми? І як ми приймаємо рішення?

Ці великі питання, якими звіку опікується людство, виявляються максимально актуальними сьогодні, коли світ стоїть не просто перед черговою кризою, або *судом*¹, але перед ключовим вибором на тлі завершення цілої великої культурно-історичної епохи, яку колись запропоновано було поіменувати Світом Людини².

¹ Пор.: давньогр. κρίσις – розгляд справи, суд, вирок, за-судження; рішучий вихід; суперечка.

² Термін «Світ Людини» для позначення моделі життя нинішньої «вестерн-цивілізації» було запропоновано й детально проаналізовано автором у рамках культурно-історичного моделювання (прото)європейського світу від античності до сьогодення 1994 р. [7]. Див. про це також у [9, с. 4].

Вибором, з огляду на те, що звичні інструменти, на які молився цей світ, нині лише продовжують його агонію, не гарантуючи кінцевого одужання.

Дійсно, свобода, яка ще в *Аристотеля* вимірялася позитивним розподілом часу праці і часу дозвілля, сьогодні звелася до права людини продовжити час праці мало не до цвинтаря. Науково-технічний прогрес, що упродовж ХХ ст. обіцяв нам різке підвищення продуктивності праці, а по тому достатні статки для утримання малозабезпечених верств населення коштом раціонально мінімізованої армії трударів, обернувся необхідністю неперервної освіти упродовж життя й неможливістю для годувальника самотужки проґодувати власну родину. Справедливий розподіл суспільного багатства, за яке поклали життя мільйони громадян у лещатах трьох великих тоталітарних режимів епохи богоборчої розбудови «раю на землі»: соціалізму, капіталізму й фашизму, – підмінили цинічні оборудки чиновних еліт, невинуваті бонуси топ-персоналу й пубертатне розуміння соціальної відповідальності у «нової буржуазії».

Усі ці міркування повертають нас до болючої проблеми прийняття керівних рішень у світі, якого ми достеменно не знаємо. Надалі я торкнуся її лише в риторичному аспекті, сформулювавши деякі правила і процедури й водночас позначивши зони потенційної конфліктності.

Рішення у світ(л)і значень

Ви залежите від них, не підозрюючи про це

А. Перес-Реверте. [6, с. 60]

Я волів би проаналізувати змістовну сферу рішень на прикладі однієї повчальної історії, яку переповідає автор книги «Цжуан-цзи». Придивившись до неї, ми, можливо, наблизимось до відповідей у тематичному просторі, окресленому заголовком цієї статті.

Ось ця давня історія.

Владика Південного моря звали Шу – Швидкий, владика Північного моря звали Ху – Раптовий, а владика Центру – Хуньдунь, Хаос. Шу і Ху часто заради розваг навідували Хуньдуня, Хуньдунь зустрічав їх надзвичайно приязно й запобігливо. Якось Шу й Ху замислилися про те, як віддячити Хуньдуню за його ласку. Кожна людина, сказали вони, має очі, вуха, рот, ніс – сім отворів у голові для того, аби бачити, чути, їсти й нюхати. Натомість Хуньдунь не мав жодного з них, і життя його не було по-справжньому прекрасним. Найліпше, вирішили вони, просвердли в ньому кілька отворів. Узяли Шу й Ху знаряддя, подібні до наших сокири та свердла, та й попрямували до Хуньдуня. Один день – один отвір, сім днів – сім отворів. Проте бідний Хуньдунь, якого кращі його друзі так здірявили, гірко скрикнув і наказав довго жити [13, с. 43]. (*«Найцікавіше», – додає, переповідаючи цю дивовижну історію відомий китайський учений Юань Ке, – «що саме так виникли всесвіт і земля»* [14, с. 28–29].)

Ця трагікомічна історія (або короткий курс космології «від давніх китайців») насправді сповнена небанального смислу. Спробуймо проблематизувати цей смисл з огляду на класичне європейське мистецтво нарад. Для цього спочатку визначимося з тим, чи була взагалі в нашій історії реальна проблема (1), а якщо це дійсно так, то якого саме роду (2), за яких умов варто було розпочинати нараду щодо неї (3) і як оцінювати запропонований спосіб її розв'язання (4).

Дозволю собі насамперед нагадати, що **ПРОБЛЕМА** (*problema*¹ – у класичній риторичі її ще називають *quaestio*², *controversia*³, власне, «питання») виникає там і тоді, де і коли ми зустрічаємося не зі смислом як таким, або інакше – знанням, а зі смислом, узятим в аспекті його фактичного втілення.

Саме по собі знання має характер *необхідності*, тобто воно не залежить від того, знаємо ми про нього чи ні. Два по два дорівнюватиме чотирьом незалежно від моєї особистої віри в отриманий результат множення. Проте перед лицем факту, в аспекті свого більшого чи меншого, точного чи неточного відтворення знання, смисл набуває характеру *ймовірності*. Зиму загалом змінює весна, а ось чи станеться це фактично першого березня, це ще питання. З іншого боку, таке цілком *можє* трапитися саме з огля-

ду на відомий нам смисл, або знання, без якого факт зазначених природних змін сам по собі виглядав би суцільною *випадковістю*. Тож перед лицем смислу, у світлі його змісту факт, сам по собі не будучи ніяким смислом, набуває характеру принципово конфліктної *можливості* [10, с. 4; 4, с. 180–191].

Ось ці смислова *ймовірність* і фактична *можливість*, це своєрідне «вікно незбігу» між смислом (= тим, як треба) і фактом (= тим, як є *hic et nunc*) й породжують усі наявні *проблеми та конфлікти*. З огляду на це життя бідолашного Хуньдуня дійсно отримало проблемний вимір, оскільки в результаті лоботомії він *ймовірно* міг долучитися до щастя бути по-справжньому живою істотою через те, що всі живі створіння повинні мати сім життєвих отворів, – і це видавалося фактично *можливим* через те, що він-таки належав до живих створінь. У цьому сенсі проблема, цей своєрідний «маркер імовірності» як силового поля сумніву, реально мала місце, проте учасники подій переплутали імовірність із необхідністю. Звідси – **ПЕРШЕ РИТОРИЧНЕ ПРАВИЛО** прийняття дорадчих рішень: «Не підміняй імовірність необхідністю: радься щодо першої, натомість приймай як належне другу!».

Та чи було це єдиною помилкою друзів? Чому подальше розв'язання проблеми призвело до життєвої катастрофи одного з учасників історії? Уточнити відповідь на поставлене питання неможливо без з'ясування самого виду проблеми. У цих уточненнях ми враховуватимемо матеріали відомої статті *М. Л. Гаспарова* «Антична риторика як система» [3]⁴.

Як відомо, у класичній риторичі всі проблеми увиразнюються у мовленні, тож класифікуються щодо трьох наріжних моментів комунікативного акту:

- 1) по відношенню до мовця, або адресанта;
- 2) по відношенню до адресата;
- 3) по відношенню до теми повідомлення.

По відношенню до **МОВЦЯ**, або за обсягом і характером його пресупозиційного фонду, що визначається освітою, питання поділяються на два види:

- 1) загальнодоступні (не потребують спеціальних знань);
- 2) спеціальні (потребують професійних дисциплінарних знань).

Цілком очевидно, що операція лоботомії, а тим більше операція з приведення до щастя живої істоти були спеціальними проблемами, які потребували саме професійних знань, тоді як на-

¹ Пор.: давньогр. πρόβλημα, тоє, то – все, кинуте уперед, поміщене попереду: 1) захист, оплот, охорона; 2) завада, перешкода; 3) привід; 4) пропозиція, завдання, проблема, доручення; 5) випнута частина, виступ, мис.

² Пор.: лат. *quaestio, ōnis* – 1) пошуки, розшукування; 2) розпитування, опитування; 3) дослідження, розгляд; 4) судове розслідування, слідство; 5) протокол слідства; 6) предмет розгляду, тема, питання, проблема; 7) судова колегія, суд. Тут-таки: *quaestiōnārio, ī* – кат. Пор. ще: *quaestiōria, ae* – хвойда.

³ Пор.: лат. *contrōversia, ae* – 1) зворотний хід; 2) суперечка, дебати; тема для суперечок.

⁴ Значимо, що сам *Гаспаров* тут користується відомим описом зводу античної риторики, представленим у матеріалах німецького філолога-романіста *Г. Лауберга* [15], який у цьому питанні орієнтується на *Цицерона* (див. хоча б у [12, с. 151–152 [105–113]; 226–228 [109–118]]).

ші герої вважали це питання загальнодоступним. Це був їхній другий «прокол», що дозволяє нам, своєю чергою, сформулювати **ДРУГЕ РИТОРИЧНЕ ПРАВИЛО** прийняття дорадчих рішень: «Залучай фахівців для ефективного вирішення справ!».

Щодо **АДРЕСАТА**, то по відношенню до нього, або за метою мовлення, розрізняють три види питань, а саме питання, стосовно яких потрібно: 1) отримати відомості; 2) прийняти рішення; 3) дати оцінку.

По-перше, ми отримуємо відомості, коли питання:

- а) є предметом урочистого (*demonstrativum*) красномовства;
- б) зводиться до ознайомлення з наявними фактами;
- в) отже, має на увазі теперішній стан речей;
- г) орієнтується серед фактів через накопичення подробиць (ампліфікацію)¹;
- д) поділяє факти і вчинки на: 1) добрі (= відповідають нормі) та 2) погані (= не відповідають нормі).

Тут виникає очевидне питання: «Чи був учинок друзів добрим?». Так, бо він відповідав нормі: «Жива істота – це істота з сімома життєвими отворами в голові». Проте чи накопичили герої достатньо подробиць? Ні, бо ми у сфері *можливого*, тобто майбутнього, щодо якого ампліфікація безсила. Звідси – **ТРЕТЄ РИТОРИЧНЕ ПРАВИЛО** прийняття дорадчих рішень: «Обережно з реформами щодо сьогодення – нинішні правила гри не є вічними, тож результат може бути неочікуваний!».

По-друге, ми приймаємо рішення, коли питання:

- а) є предметом дорадчого (*deliberativum*) красномовства;
- б) зводиться до припущення стосовно можливих фактів;
- в) отже, має на увазі майбутнє;
- г) орієнтується серед фактів шляхом аналогії (пор. аргументацію через приклади)²;
- д) поділяє факти й учинки на: 1) корисні (= відповідають меті діяльності) та 2) шкідливі (= недоречні з огляду на поточну мету діяльності)³.

Постає питання: «Чи був учинок друзів корисним?». Так, бо він відповідав меті діяльності. Проте чи гарантує аналогія прийняття правильного рішення щодо майбутнього? Ні, бо вона

¹ Пор. деякі положення Конституції України: 1) стаття 2: Україна є унітарною державою; 2) стаття 5: Україна є республікою; 3) стаття 8: норми Конституції України є нормами прямої дії *etc.*

² Бо йдеться про майбутнє, а воно пізнається за аналогією з минулим.

³ Пор. питання «Чи корисний для України вільний ринок землі?». Очевидно, що воно не піддається розв'язанню без попереднього визначення загального вектора розвитку держави.

принципово неповна, а ми у сфері *ймовірного*. Звідси – **ЧЕТВЕРТЕ РИТОРИЧНЕ ПРАВИЛО** прийняття дорадчих рішень: «Обережно з майбутнім – воно не обов'язково має бути схожим на минуле!».

По-третє, ми даємо оцінку, коли питання:

- а) є предметом судового (*iudiciale*) красномовства⁴;
- б) зводиться до підсумовування фактів, які вже мали місце;
- в) отже, має на увазі минуле;
- г) орієнтується серед фактів шляхом логіки (доказів);
- д) поділяє факти і вчинки на: 1) справедливі (= відповідають суспільно необхідній меті) та 2) несправедливі (= неналежні з огляду на суспільно необхідну мету).

Отже, чи був учинок друзів справедливим? Так, бо щастя є суспільно необхідною метою. Проте чи дорівнює логіка життю? Ні, бо життя не є науковою *схемою* життя, а справжнім синтезом логіки й алогізму. Звідси – **П'ЯТЕ РИТОРИЧНЕ ПРАВИЛО** прийняття дорадчих рішень: «Обережно з минулим – знання про нього не замінює досвіду його переживання!».

Нарешті, по відношенню до **ПРЕДМЕТА** мовлення всі питання розподіляються знову ж таки потрійно:

- 1) за ступенем складності;
- 2) за ступенем конкретності;
- 3) за змістом.

По-перше, за ступенем **СКЛАДНОСТІ** розрізняють три класи питань:

- а) прості (*simplices*)⁵: один предмет висловлення / факт / вчинок;
- б) складені (*coniunctae*)⁶: два суміжних предмети висловлення⁷;
- в) порівняльні (*comparativae*)⁸: два предмети в ситуації вибору.

Очевидно, проблема друзів була складеною: зробити сім отворів у голові Хаосу й перетворити його на щасливця. Але перше питання логічно не пов'язане з другим (логічна помилка *non sequitur*: «Не випливає!»)⁹. Звідси – **ШОСТЕ РИТОРИЧНЕ ПРАВИЛО** прийняття дорадчих рішень: «Дотримуйся логіки у справі!».

По-друге, за ступенем **КОНКРЕТНОСТІ** розрізняють два класи питань:

⁴ Пор. питання: «Чи визнавати результати виборів в Україні?».

⁵ Пор.: «Чи скоїла ця людина злочин?» або «Чи укладати союз із сусідньою державою?».

⁶ Пор.: «Чи учинила ця людина вбивство і пограбування?» (= чи має місце: адміністративна / карна відповідальність?).

⁷ Отже, завжди можна зосередитися лише на одному з наявних питань. Пор. два приводи для війни США з Іраком: 1) зброя масового знищення і 2) встановлення демократії.

⁸ Пор.: «Укладати союз із цим сусідом чи з іншим?».

⁹ Доводи, що самі по собі є правильними, не є достатніми для доведення тези.

- а) абстрактні, або власне питання (*quaestio infinita, thesis*)¹, за якими, своєю чергою, класична риторика вбачала два роди питань: 1) теоретичні (ними займаються філософи²); 2) практичні (ними займаються оратори³);
- б) конкретні, або «справи»⁴ (*quaestio finita, causa*)⁵.

Проблема друзів була конкретною: ошчасливити Хуньдуня. Проте вони підмінили «справу» її генералізацією: «Всі живі істоти мають право на щастя!» (= логічна помилка «Від мовленого у відносному сенсі до мовленого безвідносно»⁶). Звідси – **СЬОМЕ РИТОРИЧНЕ ПРАВИЛО** прийняття дорадчих рішень: «Не підміняй теми в межах однієї справи!».

По-третє, за **ЗМІСТОМ**, чи за характером ідеологічних операцій над змістом предмета, розрізняють чотири типи питань⁷ (= «статусів»⁸) з огляду на необхідність:

- а) встановити саму наявність певним чином зрозумілого факту: статус **ВСТАНОВЛЕННЯ** (*coniecturalis*);
- б) визначити його справжній сенс: статус **ВИЗНАЧЕННЯ** (*finitionis*);
- в) оцінити так зрозумілий факт: статус **ОЦІНКИ** (*qualitatis*);
- г) оцінити самих оцінювачів: статус **ВІДВОДУ**, або відхилення (*translationis, praescriptionis*).

Щодо статусу встановлення, то виникає питання: «Чи могли друзі зробити Хуньдуня щасливим за цих обставин?». Ні, вони їх не врахували, наважившись на *start up* «із нуля». Звідси – **ВОСЬМЕ РИТОРИЧНЕ ПРАВИЛО** прийняття дорадчих рішень: «Враховуй життєво важливі обставини справи!».

З огляду на статус визначення виникає наступне питання: «Чи уточнили у поспіху друзі поняття щастя і живої істоти, якими користувалися?». Ні, не уточнили. Звідси – **ДЕВ'ЯТЕ РИТОРИЧНЕ ПРАВИЛО** прийняття дорадчих рішень: «Уточни формулювання основних термінів і визначення основних понять справи!».

В аспекті статусу оцінки виникає питання: «Яким був мотив друзів?». Можлива відповідь: користь, але смертельна для організму. Звідси –

¹ Пор.: «Чи є сенс людині одружуватися?».

² Пор.: «Чи існує справжня демократія?» або «Чи безсмертна душа?».

³ Пор.: «Чим – чесно чи користю – має керуватися людина у власних вчинках?».

⁴ Пор.: «Чи є сенс Катону одружуватися?».

⁵ Будь-яка конкретна справа може бути зведена до абстрактного питання за допомогою процедури абстрагування від конкретних обставин: 1) місця, 2) часу, 3) учасників *etc.*, що дозволяє, наприклад, уникнути особистої відповідальності у справі з огляду на загальний безлад в організації.

⁶ Пор.: «Хуньдунь як жива істота має бути щасливим!».

⁷ Очевидно, що для судового красномовства це чотири лінії захисту від звинувачення.

⁸ Лат. *status, stasis* – букв. «постава борця, що приготувався до боротьби».

ДЕСЯТЕ РИТОРИЧНЕ ПРАВИЛО прийняття дорадчих рішень: «Узгоджуй мотиви і наслідки!».

Нарешті, у зв'язку зі статусом відхилення виникає питання: «А чи ніколи ми самі, виходячи з гарних мотивів, не отримували негожі наслідки?». Звісно, це так, адже хто без гріха на сьому світі. Звідси – **ОДИНАДЦЯТЕ РИТОРИЧНЕ ПРАВИЛО** прийняття дорадчих рішень: «Не суди інших!».

І останнє.

Щойно з'ясувалося, що риторика – цілком за *Аристотелем* – «має справу з питаннями, щодо яких зазвичай радяться» [1, с. 21 (1356b)]. Наче відкриваючи таку нараду, *Стагірит* свого часу зазначав: «Отже, передусім треба визначити, стосовно якого роду благ і зол радиться людина...» [1, с. 26 (1359a)]. А далі він виставив цілу низку аксіоматичних тверджень про те, коли ж насправді розпочинається риторична справа [1, с. 27]. Дозволю собі переформулювати їх наново мовою сьогодення, аби уточнити умови, в яких відбувалася аналізована нами нарада. При цьому для зручності я розрізнятиму в релевантній для риторики царині самосвідомості три сфери: 1) розум, 2) волю і 3) почуття.

Аксіоми розуму (= що треба усвідомлювати, починаючи нараду):

1. Нарада як практична реалізація мистецтва переконання виникає лише щодо ймовірних речей, адже все, що є необхідним, має місце незалежно від нарад (позиція радника – консультанта щодо майбутнього)⁹.
2. Нарада виникає лише щодо а) залежних від нас або б) зроджених нами самими ймовірних речей, адже все випадкове чи природне саме по собі є можливим незалежно від нарад (позиція аналітика – помічника у теперішньому)¹⁰.
3. Нарада виникає лише щодо відомих нам імовірних речей, адже все невідоме є можливим незалежно від нарад (позиція експерта – фахівця з минулого)¹¹.

Аксіома волі (= до якої межі має тривати нарада):

4. Нарада розумно обмежена нашими можливостями щодо реалізації прийнятих рішень, адже все, що поза ними, є можливим незалежно від нарад (позиція виконавця)¹².

⁹ Пор. доречність наради з приводу питання: «Чи справді $2 \times 2 = 4$?».

¹⁰ Пор. доречність наради з приводу питання: «Кого варто обрати президентом України 2050 р.?».

¹¹ Пор. доречність наради з приводу питання: «Куди поїхати відпочивати влітку за умови, що літній графік відпусток ще не відомий?».

¹² Найліпше рішення – не віднайдення ідеалу, а рішення, яке можна виконати за даних умов.

Аксіома почуття (= з огляду на що оцінюється нарада):

5. Нарада передбачає розумно визначену нами кінцеву мету діяльності, адже все, що є безцільним, може трапитися незалежно від нарад (позиція керівника).

Щойно наведені аксіоми й окреслюють ту площину, де має використовуватися мистецтво риторики. З огляду на це питання до учасників нашої історії має на даному етапі виглядати так: «Яким був склад команди, що приймала рішення?». Очевидно, що тут були представлені самі лише *керівники*. Тож неоднозначно оцінюваний результат був прогнозований. Звідси – **ДВАНДЦЯТЕ РИТОРИЧНЕ ПРАВИЛО** прийняття дорадчих рішень: «Правильно сформуї команду і розподіли повноваження та мовлення!».

А тепер зведемо всі отримані риторичні правила до купи – це і є можливі «зони конфлікту»:

1. «Не підмінй імовірність необхідністю: радься щодо першої, натомість приймай як належне другу!».
2. «Залучай фахівців для ефективного вирішення справ!».
3. «Обережно з реформами щодо сьогодення – нинішні правила гри не є вічними, тож результат може бути неочікуваний!»¹.
4. «Обережно з майбутнім – воно не обов'язково має бути схожим на минуле!»².
5. «Обережно з минулим – знання про нього не замінює досвіду його переживання!»³.
6. «Дотримуйся логіки у справі!».
7. «Не підмінй теми в межах однієї справи!».
8. «Враховуй життєво важливі обставини справи!».
9. «Уточни формулювання основних термінів і визначення основних понять справи!».
10. «Узгоджуй мотиви і наслідки дорадчих рішень!».

11. «Не суди інших!».

12. «Правильно сформуї команду і розподіли повноваження та мовлення!».

Додамо до цього кодексу останнє – чи не найважливіше – правило:

13. «Не будь дурнем – не гай часу!».

Зазначені правила мають бути обов'язково враховані у процесі формулювання спеціальних правил процедури. Унормовуючи рівноправний, доречний і раціональний розподіл мовлення, а також забезпечуючи фактичну реалізацію правил прийняття дорадчих рішень, отже, прямо впливаючи на ефективність різних типів нарад як їхня необхідна, сказати б, «технічна» складова, правила процедури зазвичай відображають такі ключові позиції:

1. Учасники наради: а) основні учасники; б) представники провідної організації; в) спостерігачі.
2. Організація наради: а) сесії; б) допоміжні органи; в) вибори; г) повноваження представників керівного органу (бюро) наради – голови, співголови, голів робочих груп.
3. Порядок роботи наради: а) кворум; б) регламент виступів; в) виступи щодо порядку ведення засідання; г) голосування; д) робочі мови наради; е) підсумкові документи наради і робочих груп.
4. Секретаріат наради (= технічне забезпечення ведення справ).
5. Затвердження поправок до правил процедури: а) затвердження правил процедури; б) поправки.

Так складається комфортний простір для прийняття ефективних рішень, з огляду на який читач може при нагоді сам оцінити рівень командних дій у відомих йому інституціях. Не варто забувати лише про підсумковий результат нашої історії. Можливо, саме так і народжуються нові світи?

Список літератури

1. Аристотель. Риторика / Аристотель // Античные риторики / Аристотель. – М. : МГУ, 1978. – С. 15–164.
2. Дикинсон Э. Небеса не умеют хранить секрет / Эмили Дикинсон // Библиотека всемирной литературы : Серия вторая : Литература XIX века. – Т. 119. – М. : Худ. лит-ра, 1976. – С. 437.
3. Гаспаров М. Л. Античная риторика как система / М. Л. Гаспаров // Античная поэтика. Риторическая теория и литературная практика / отв. ред. М. Л. Гаспаров. – М. : Наука, 1991. – С. 27–59.
4. Лосев А. Ф. Диалектические основы математики / А. Ф. Лосев // Хаос и структура / сост. А. А. Тахо-Годи и В. П. Троицкого. – М. : Мысль, 1997. – С. 5–608.
5. Перес-Реверте А. Кожа для барабана, или Севильское причастие / Артуро Перес-Реверте. – СПб. : Азбука, 2001. – С. 426.
6. Перес-Реверте А. Хозяева жизни / Артуро Перес-Реверте // С намерением оскорбить : Эссе / Артуро Перес-Реверте. – М. : Эксмо, 2005. – С. 60.
7. Сватко Ю. И. Имя как Текст и Текст как Имя : лингвистические и лингвофилософские основания анализа : дис. на соискание уч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.01–10.02.19 «Русский язык», «Теория языка» / Сватко Юрий Иванович ; Кубанский гос. ун-т. – Краснодар, 1994. – 653 с.
8. Сватко Ю. I. Per aspera ad pacis, або Конфлікти в галузі державного мовлення і державного управління очима класичної риторики.

¹ Правило для опікуваних сьогоденням систем виконавчої влади і дотичних до них аналітиків.

² Правило для опікуваних майбуттям систем законодавчої влади і дотичних до них консультантів.

³ Правило для опікуваних минулим систем судової влади і дотичних до них експертів [8].

- рики / Ю. І. Сватко // Філософія комунікації : Філософія. Психологія. Соціальна комунікація. – 2009. – № 1. – С. 76–89.
9. Сватко Ю. І. Право на освіту в контексті глобальної кризи, «Цілей розвитку тисячоліття» і автономії університетів / Ю. І. Сватко // Наукові записки НАУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2009. – Т. 97. – С. 3–12.
  10. Сватко Ю. І. Віртуальність. Час. Мова / Ю. І. Сватко // Наукові записки НАУКМА. Філософія та релігієзнавство. – 2011. – Т. 115. – С. 3–8.
  11. Уайлдер Т. Мост Людовика Святого / Торнтон Уайлдер // Мост Людовика Святого ; День восьмой ; Мартовские иды : Повести и романы / Торнтон Уайлдер. – Кишинёв : Лумина, 1990. – С. 15–90.
  12. Цицерон Марк Туллий. Об ораторе / Марк Туллий Цицерон // Три трактата об ораторском искусстве / Марк Туллий Цицерон. – М. : Наука, 1972. – С. 75–252.
  13. Чжуан-цзы / Чжуан-цзы // Чжуан-цзы. Ле-цзы ; пер. В. В. Малявина. – М. : Мысль, 1995. – С. 440 с. – (Философские науки).
  14. Юань Кэ. Мифы древнего Китая / Юань Кэ. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Гл. ред. вост. лит-ры изд-ва «Наука», 1987. – 527 с.
  15. Lausberg G. Handbuch der literarischen Rhetorik / G. Lausberg. – Bd. 1–2. – München, 1960. – 957 s.

Yu. Svatko

BETWEEN THE REALM OF NECESSITY AND THE REALM OF PROBABILITY: MEETINGS, RESOLUTIONS, PROCEDURE

In the article, in view of the categories of “necessity”, “probability”, and “possibility”, and also against the background of the art of meetings and problem classification principles, traditional for the classical rhetoric, the rules of adoption of effective conferential resolutions and the general rules of procedure are set forth.

Keywords: necessity, probability, possibility, rhetoric, communication, meeting, problem (issue), resolution, procedure.

Матеріал надійшов 01.03.12.

УДК 7.011.2.072.3

Бондаревська І. А.

МИСТЕЦЬКА КРИТИКА І КОМЕРЦІЯ (філософські нотатки)

«Комерційне» і «комерція» мають негативні конотації, коли їх вживають щодо мистецтва. Багато митців, критиків і знавців схильні розглядати критицизм і комерцію як антагоністичні соціальні сфери. Автор ставить під сумнів абсолютну істинність такого переконання та обґрунтовує його межі й інституційні джерела, порівнюючи поняття «критика», «комерційне мистецтво», «реклама» та «експертиза».

Ключові слова: мистецька критика, комерційне мистецтво, мистецтво як інституція, комерційне, критика і реклама.

«Комерція», «комерційне» мають однозначно негативні конотації, коли йдеться про мистецтво. Останнє мусить бути безкорисливим за визначенням. У цьому сенсі тема комерції у мистецтві хвилює митців, критиків, любителів мистецтва. З одного боку, відомо, що митці завжди отримували гроші за свої твори, з іншого – говорити про це публічно видається чимось непристой-

ним. Митці шукають прихильності тих, хто має гроші (і це зрозуміло), й одночасно демонструють відверте презирство до своїх благодійників як безнадійно схиблених на грошах, лають комерцію як таку, що заповонила і занастила мистецтво, знецінила справжню мистецьку критику. Поняття «мистецька критика» справді опирається припасуванню до нього означення «ко-